

The Temptation of Sensational. How the Pen Can Be Meanly Wielded

ISPITA SENZAȚIONALULUI ȘI TICĂLOȘIREA CONDEIULUI *)

GHEORGHITĂ GEANĂ

Some journalists have recently charged the first socio-anthropological researches carried out in Romania, at the Berevoești pilot-station in the '60s and '70s, with a racist experiment, aiming at creating a "new human being", according to the former communist canons. The present paper proves that this is not simply a misinterpretation, but a distortion of the truth.

The temptation of sensational and the lack of professionalism seem to be the forefront characteristics of such journalists produced by the Romanian transitional society. The difference between science and press regarding the concept of truth is proposed as a possible theme of debates.

Adevărul științei și adevărul presei

Fără doar și poate, presa se orientează după un alt concept al adevărului decât știința - chiar decât disciplinele sociale, numite de unii epistemologi "inexacte", "pre-paradigmatică" sau "would-be sciences". În timp ce oamenii de știință caută adevărul în obiectivitatea lui cât mai pură, oamenii de presă (nu toți, desigur, dar foarte mulți dintre ei) par a nu se simți bine dacă nu pun în joc o cât mai izbitoare tușă de senzational. E o ispită care face din adevărul jurnalistice mai degrabă un exercițiu impresionist decât un concept. De la această pierdere a simțului realității până la ticăloșirea condeiului nu mai e decât un pas. Cazul Berevoești (asocierea cercetărilor antropologice desfă-

*) Prezentul articol, mai puțin notele, a fost oferit spre publicare revistei 22, îndată după apariția în săptămânalul respectiv a articolului "Mineriadele au fost pregătite din anul 1964", de Cornel Ivanciuc. După tratative vizând scurtarea articolului meu - exigentă căreia m-am supus cu înțelegere -, conducerea revistei 22 mi-a solicitat să elimin și primul paragraf, în întregime. Considerăm că astfel ar fi fost suprimată însăși premisa constructivă a intervenției mele (premisă împlinită în sugestivă din ultimul paragraf), am retras textul, cu un sentiment amar provocat de absența la oamenii de presă a voinței de comunicare cu oamenii de știință într-o chestiune comună de deontologie profesională. Prin publicarea într-o revistă științifică - *Revista de cercetări sociale* -, articolul de față își schimbă astfel funcția: în locul avansării unei idei constructive, el semnalează tocmai simptomul dificultății (dacă nu chiar al imposibilității) de comunicare între presă și știință. Simptom ce poate cădea el însuși sub incidența analizei științifice, ca fenomen social al tranziției noastre.

surate în acel sat muscelean cu "distrugerea dirijată" a tradiției și cu mineriadele) capătă din acest punct de vedere o semnificație exemplară.

În numărul 25/1995 al săptămânalului 22, sub titlul "Mineriadele au fost pregătite din 1964", Cornel Ivanciuc reia cazul Berevoești, lansat de el însuși împreună cu Ioan Itu și Manuela Stepanov în *Tinerama* (nr. 82/1992) cu anunț pe prima pagină: "Senzational: Groapa de la Berevoești a fost gândită vreme de 25 ani". De fapt, în 22 întâlnim același articol din *Tinerama*, cu unele abrevieri (între care și renunțarea la ceilalți doi semnatori), încât Cornel Ivanciuc ar putea spune vorba aceea: "Domnilor, eu am idei puține, dar fixe!".

Caracterul rudimentar al mijloacelor cu care autorul(ii) a(u) construit acest caz atenuază nevoia de a-i discuta aici toate aspectele. Vom examina doar unele din ele. În orice fel am privi lucrurile, arbitrarul flagrant al metodei prin care cazul e construit trimite în afara profesionalismului. Nu lipsesc din recuzită: omologia formală¹, selecția răuvoitoare a datelor², răstălmăcirea aceluiași sau a altor date³, trunchierea citării⁴ etc.

Un caz în caz: numărul special *Universitas*

DI. Ivanciuc încredinează, spre exemplu, numărul special din revista *Universitas*, scos de studenții aflați în practică la Berevoești și la Câmpulung Muscel. Unul din motivele de acuzare e o telegramă, trimisă lui Ceaușescu de participantii la practică și apărută pe prima pagină. Trecem cu vederea că generalitatea faptului în presa totalitară îi anulează gravitatea. Telegrama era, într-adevăr, una banală și se încheia cu angajamentul de a îndeplini un deziderat al filosofiei marxiste, "acela de a îmbina organic teoria

cu practica revoluționară". DI. Ivanciuc evită citatul real și *inventează* un final calchiat perfect pe obsesia care îl roade; dezideratul urmărit prin acele cercetări ar fi, deci, în versiunea inventată: "crearea omului nou, care este totuna cu minerul de la Berevoești"! Renunțăm la analiza unor nuanțe. Nu mai încercăm să înțelegem, de pildă, dacă sintagma: "care este totuna cu minerul de la Berevoești" ar face parte din telegramă ori e un adaos exegetic. Nici n-are importanță, odată ce sintagma anterioară - "crearea omului nou" - este, în context, o invenție.

Ace, în schimb, importanță să ne întrebăm ce-i cu acel număr special din *Universitas*. El era, într-adevăr, dedicat conferinței naționale a P.C.R. care tocmai avea loc. Faptul, iarăși, își dizolvă semnificația în generalitatea coercitivă. Incontestabil, însă, numărul *era* unul "special", dar nu din unghi ideologic. El emană eleganță, calitate, reflectând sufletul tânăr și frumos al studenților ce-l realizaseră. Nu le dau numele, întrucât nu le-am cerut voie să-i amestec în această polemică; totuși: doi dintre ei sunt cercetători în filosofie, unul e lector universitar în psihologie, o colegă a lor se distinge la Radio ca specialistă în emisiuni pentru tineret, iar un altul e un delicat poet pe talentul căruia și-a pus binecuvântarea însăși doamna Ana Blandiana. Nici unul dintre ei nu a exaltat - nici atunci, nici ulterior - "omul nou". Dimpotrivă. Numărul acela de revistă e unul plin de gesturi ștregărești, anticipând ironia ludică a optzeciștilor. Redactorii-studenți s-au bătut ca lei cu cenzura de la Pitești, unde s-a tipărit revista. Întâi, e un număr... nenumărat! - semn al distanțării față de conjuncturalul agresiv⁵. Apoi, fotografia festivă e așezată în *josul* paginii (al primei pagini, firește, dar în josul ei) și reprezintă un Ceaușescu minuscul cuvântând și o tribună oficială cu oficiali la fel de minusculi. Mai departe, citez prima frază din articolul de fond (subl. mea - Gh. G.):

"Mereu mai convingător - atât de convingător, încât argumentele favorabile ne ajung din urmă angajați deja pe orbită - asistăm și participăm totodată la recepția în lanț a perfecționării"; sublinierea ține loc de comentariu, care n-are cum să pledeze pentru vreo angajare. Ziarul cuprinde douăsprezece pagini, din care doar prima și câte o jumătate din următoarele două au un conținut politico-ideologic; restul paginilor (scrise în covârșitoare majoritate de studenți) conțin frumoase reportaje despre viața locuitorilor din zonă (ei, da, inclusiv despre mineri!), câteva fermecătoare versuri intime, câteva mostre de umor absurd și, în fine, o pagină de folclor local inedit, anume un basm și trei descântece, piese prezentate în mod *explicit* "pentru neobișnuita lor frumusețe" și ca "mărturii ale unei vechi tradiții anonime" (halal pleoară pentru "omul nou"!): Nu mai insist asupra acestei publicații; spre edificarea cui dorește, depun la redacția revistei 22 un exemplar din acea ediție⁶, în care greșelile sunt doar de tipar⁷!

Cum rămâne, totuși, cu așa-zisul "experiment antropologic" de la Berevoești?

Sensurile experimentului în stația-pilot

Să spunem mai întâi că, până la mijlocul acestui secol, în Europa continentală (mai exact: în Europa fără Marea Britanie), paradigma antropologiei ca disciplină științifică era una ce restrângea această știință la ceea ce astăzi se numește "antropologie fizică", adică "antropo-biologie" (evoluționism, raseologie, variabilitate umană din punct de vedere biologic). Ulterior, antropologia europeană începe să-și schimbe înfățișarea, asimilând și problematica umană de ordin suprabiologic, fie în versiunea școlii britanice de antropologie "socială", fie în aceea a școlii

americane de antropologie "culturală". În România, aceste ecouri apar destul de timpuriu, încât recunoașterea prin acte academice a acestei discipline, în 1964, înscrie țara noastră printre primele din Europa în care se petrece lărgirea paradigmei disciplinare. Meritul înnoirii îi revine în principal (sub aspect administrativ) și integral (sub aspect strategic) lui Vasile V. Caramelia (vezi Gheorghită Geană: "The Rise of Cultural Anthropology in România", în *Romanian Journal of Sociology*, 1-2/1990, pp. 93-07, articol apărut în formă prescurtată și în *EASA Newsletter*, 3/1990, pp. 18-19, sub titlul "Cultural Anthropology in Romania" și, evident, sub aceeași semnătură).

Originar din Berevoești, discipol al lui Dimitrie Gusti, avizat asupra rezistenței vechii paradigme față de noua disciplină științifică, V. V. Caramelia și-a fixat sediul cercetărilor în propria-i localitate de naștere, caz rar în antropologia mondială, dar nu unic (în 1994, la Oslo, în cadrul celei de a 3-a Conferințe EASA - European Association of Social Anthropologists - un *workshop* a fost rezervat tocmai unor asemenea cazuri). Prin V.V. Caramelia, Berevoeștiul a devenit un "laborator permanent de teren", o "stație-pilot" - experimentală, într-adevăr, dar nu în sensul ținut de dl. Ivanciuc & Co. Nu sunt necesare adânci cunoștințe de epistemologie spre a înțelege că, în orice știință, "experiment" nu înseamnă numai modelare a obiectului de studiu (ceea ce în sine nici nu incumbă ceva reprobabil), dar și verificare a unor instrumente și metode de cercetare (în cazul de față chestionare, teste etc.). Acesta din urmă este sensul dominant al noțiunii de "experiment" în lucrările lui V.V. Caramelia, iar în contextul actual al discuțiilor din antropologia post-modernistă despre relația obiect/subiect (vezi, de ex., Judith Okely & Helen Callaway, eds., 1992, *Anthropology and Autobiography*, Lóndon & New York: Routledge), ideea stației-pilot dobândește

un plus de relevanță epistemologică. Sigur, al doilea sens este și el prezent în unele articole semnate de Caramelia (în formule precum "optimizarea producției" și altele), însă ele nu reprezentau decât *procedee tactice strict formale*, necesare pentru aprobarea unor teme de cercetare și a fondurilor corespunzătoare. Soluția fusese deja adoptată, cândva, la case mai mari. Citez dintr-un ilustru autor contemporan (subl. mea - Gh. G.): "Antropologii britanici au fost în oarecare măsură utilizați de autoritățile coloniale, dar, în pofida *retoricii puse în joc pentru obținerea de fonduri*, ei nu s-au arătat prea dornici de a fi folosiți ea atare" Iadam Kuper, 1989, *Anthropology and Anthropologists*, London & New York: Routledge, p. 116). Revenind la noi, numai cine n-a întreprins astfel de cercetări se poate erija în judecător intransigent, exploatând uzul unor cuvinte rămase cuvinte, menite doar să faciliteze trecerea unor bariere. Iar barierele nu erau doar de ordin ideologic. Două coordonate specifice antropologiei culturale românești vor clarifica poate lucrurile, măcar pentru spiritele de bună credință. Prima: În lume, imaginea clasică despre antropologia culturală a fost aceea de studiu al altor culturi (*other cultures*), anume al culturilor zise "primitive". În România, antropologia s-a profilat ca studiu pe indigeni (în expresie consacrată: *native anthropology*). Poziția lui Caramelia - cine ar fi putut adopta alta? - a fost următoarea: "Noi nu avem primitivi, dar avem țărani noștri, cu o cultură tradițională străveche". Depășirea motivației primitiviste rezolva problema *rațiunii* de a exista, nu însă și pe aceea a existenței ca atare a antropologiei culturale românești. Antropologia aflându-se la noi integrată într-un sistem de organizare biomedicală (aceasta fiind a doua particularitate a antropologiei românești), singurul mod de a obține câștig de cauză era avansarea unor teme de o aparentă eficiență practică. În asemenea cir-

cumstanțe, "vina" lui Caramelia pare să fi fost aceea că țărani din Berevoești practică și mineritul! Și spre cinstea lor de buni gospodari, nici unul nu a întunecat cu prezența sa cerul Bucureștiului în vreo mineriadă! E și aceasta o dovadă că între formulele tactice ale lui V.V. Caramelia pe de o parte și mineriade sau distrugerea dirijată a tradiției pe de altă parte nu există nici o legătură de determinare.

Paradoxul unei etichetări

O astfel de legătură nu poate fi stabilită decât prin ticăloșirea condeiului, de care vorbeam la început. Nu întâmplător, reluând cazul Berevoești într-un serial din cotidianul de mare tiraj *România liberă*, dl. Petre Mihai Băcanu îl plasa la rubrica "Eveniment", adică tot sub trâmbița unui fel de "Senzational". Și ca să fie și mai convingător, dl. Băcanu preia cuvintele ce exprimă *opinia celor trei semnatari* din *Tinerama* cum că rolul experimentului Berevoești era "distrugerea dirijată a valorilor tradiționale ale popoului român" (am citat pe Ivanciuc/Itu/Stepanov) și - vorba d-lui Băcanu însuși: "țineți-vă bine, stimați cititori!" - le trece în ghilimele, ca și cum ele ar constitui afirmația lui Vasile Caramelia!!! Evident, cu o asemenea artă eristică se poate "dovedi" orice, iar dl. Băcanu nu ezită să eticheteze cercetările de la Berevoești drept "experiment rasist". Aici domnia sa se poate lua de mână, peste timp, cu Mihail Roller care, în anii 1948-1950, arunca și el asupra antropologiei anatema de disciplină rasistă. Ar fi interesat de cercetat (de exemplu, din perspectiva psihanalizei!) cum a ajuns un anticomunist înfocată precum dl. Petre Mihai Băcanu să intre într-o *coincidentia oppositorum* cu un comunist notoriu din epoca stalinistă precum Mihail Roller!

O temă de reflecție

Așa cum am sugerat anterior, antropologia a mai fost suspectată cândva, prin alte țări, de pactizare (și) cu colonialismul.* Asemenea acuzații nu au împiedicat-o, totuși, să devină una dintre cele mai importante științe ale secolului al XX-lea. Sub pavăza acestui prestigiu și în lumina faptului că orice încercare de a polemiza cu manevranții unei logici vicioase reprezintă o capcană a absurdului, rândurile de față nu trebuie citite în cheie apologetică. Ele nu apără ceva sau pe

cineva. Din acest punct de vedere, ele nu erau necesare. În marginea cazului Berevoești, însă, *exercițiul adevărului în știință și în presă* ar putea constitui o temă de reflecție comparativă și - de ce nu? - tema unor dezbateri scrise și orale, de pe urma cărora ar avea numai de câștigat, atât spiritul științific (prea eremitic și prea ignorat - când nu denaturat - de mass-media), chiar dacă știința nu e un domeniu al vedetismului, cât și spiritul presei (prea lesne sedus de frivolitate în detrimentul veridicității).

Note și bibliografie

1. Pretextul pe care a înflorit imageria acestui caz a fost omologia: Berevoești - antropologie / Berevoești - mineri (deci antropologie - mineriade). Factorul de scurtcircuitare a fost buclucașa "groapă de la Berevoești". Asocierea între ei a celor trei factori localizați la Berevoești (antropologie - mineri - groapă) nu a putut fi însă coborâtă de la nivelul imaginației la nivelul realității și cu atât mai mult a rămas în stare imaginară asocierea lor cu mineriadele.
2. Dl. Ivanciuc citează din comunicările susținute de câțiva universitari în cadrul sesiunii finale a practicii studențești, după cum urmează; Septimiu Chelcea: "Stația de la Berevoești are fără îndoială meritul de a fi trasat prima linie din conturul psihologic al poporului român". Cătălin Zamfir: "Este necesar să se modifice cultura, mentalitatea, sensibilitatea oamenilor". Evident, scoase din context, aceste enunțuri sunt simple afirmații. Din *aceleași* comunicări se pot da însă și alte citate, care nu numai că nu susțin teza d-lui Ivanciuc, dar o contrazic în chipul cel mai limpede. De exemplu, Septimiu Chelcea: "La mina din Berevoești,

factorul motivațional cel mai puternic al muncii este remunerația" (deci nu ceva aparținător de conștiința socialistă). Se mai vorbea acolo de gradul de adecvare al unor instrumente de lucru - teste, chestionare -, dar aceasta e o problemă de metodologie și de epistemologie căreia dl. Ivanciuc îi întoarce spatele (ușor de ghicit cauza). Alt exemplu, Cătălin Zamfir: "În mod deosebit, ne interesează *cultura organizațională* (subl. în orig.) (...) Un sistem își creează propria sa cultură, care la rândul ei contribuie la consolidarea lui. Un sistem autoritar va crea o cultură autoritară, adică modele de gândire, de simțire, de comportament autoritare, în timp ce un sistem participativ va reproduce o cultură participativă - modele de gândire, de simțire, de comportament participative, democratice". Foarte ciudat: ceea ce n-a izbutit să scoată din textele acestor comunicări cenzura comunistă oficială a reușit cenzura personală a d-lui Ivanciuc!

3. În răstălmăcire stă, de fapt, principala "forță" a argumentării d-lui Ivanciuc. Iată un exemplu aparent minor: o afirmație a lui V.V. Caramelia - poate mai puțin

fericită sub aspectul expresivității - cum că scopul cercetării e "frânarea comportamentelor negative" și dirijarea lor "în sensul dorit de societate" îl face pe acuzator să jubileze. Mare-i pripeala, mare-i și gafa! Căci - nota bene - Caramela nu spune "în sensul dorit de *stat*" sau de "conducerea societății", ci de "societate"; or, "frânarea comportamentelor negative" (ca să nu ne îndepărtăm de formula din text) constituie țelul funcțional al oricărui sistem social - tradițional sau modern, din România și de pretutindeni. Dar răstălmăcirea principală constă în a lua o *diagnoză socială* (aci: declinul valorilor tradiționale sub influența industrializării) și a pune *fenomenul* ca atare pe seama cercetătorului diagnostician. E ca și cum ai învinui medicul de boala bolnavului!

4. În această privință, exemplul cel mai clar este, pentru subsemnatul, citatul care mi se pune mie însumi în seamă. Citatul este autentic, cu mențiunea că dl. Ivanciuc îl reproduce trunchiat (presupun că se înțelege deosebirea dintre abreviere și trunchiere); metoda e veche în eristică. Îmi îngădui să-l reiau în întregime, așa cum a apărut el în incriminatul număr din *Universitas*: "Suntem pe cale de a construi niște instituții noi. Pe ce construim aceste instituții, pe un teren gol, rezultat din eradicarea vechilor instituții? (A se observa semnul întrebării, pus la locul lui și de dl. Ivanciuc). Din nimic, nimic se naște; continuitatea este o iminentă a oricărei dezvoltări. Dacă pornim exclusiv de la premisa că cultura noastră tradițională este mistică, magică etc., nu vom reuși să construim niște instituții trainice. Nu dorim o perpetuare a elementelor tradiționale în toate funcțiile lor. Dar orice cultură se cristalizează într-un cod de simboluri, iar o parte din aceste simboluri pot fi preluate și duse mai departe. Ele țin de o permanență a spiritualității noastre". Dl. Ivanciuc subliniază propoziția: "Nu dorim o perpetuare a elementelor tradiționale în toate funcțiile lor" și se oprește subit. Crede oare jurnalistul nostru că spiritualitatea românească actuală mai poate sta, să zicem, pe credința în strigoi și în joimărițe? Apoi, chiar și așa, trunchiat, citatul *nu* servește acuza; dacă din citatul cu pricina - repet: chiar trunchiat - rezultă o pledoarie împotriva tradiției, atunci unul din noi doi nu știe ce scrie. Eu, unul, pretind că *știu* ce scriu!
5. Pentru cititori, să menționăm că revista a apărut în iulie 1972.
6. Exemplarul respectiv a rămas la redacția revistei 22 și după ce subsemnatul a retras articolul. Un alt exemplar poate fi consultat la biblioteca Centrului de Cercetări Antropologice din București.
7. Numărul respectiv din *Universitas* a fost pregătit în ultima săptămână de practică și a apărut în ultima zi. Așa se explică unele erori de tipar, care însă nu au umbrit reușita unor tineri, unii dintre ei pentru prima oară, atunci, editori. Între motivele nedisimulate ale satisfacției lor s-a aflat și biruința asupra cenzurii.
8. A se vedea numerele din 12, 16, 23 iunie și cel din 3 iulie 1993.